Sergiu Drincu

Etimologia și istoria

Etymology and history

Abstract: *Etymology has come a long way from the impressionism to the scientific approach, and comparative-historical linguistics has been a partner of history from the beginning. This fact facilitates the use of the etymological instrumentation in the analysis and argumentation of the reconstructions of factual history, provided that the methodological correctness is maintained.*

Cuvinte cheie: *etimologie, metoda comparativ-istorică, Panini, Hugo Schuchardt, B. P. Hasdeu, Antoine Meillet, Nicolae Iorga, Marius Sala*

Keywords: *etimology, comparativ-historical methodology, Panini, Hugo Schuchardt, B. P. Hasdeu, Antoine Meillet, Nicolae Iorga, Marius Sala*

Etimologia este, după cum se știe, o disciplină a lingvisticii dedicată studierii originii cuvintelor, denumirea având la bază cuvintele grecești *etimos* „adevărat, real” și *logos* „cuvânt, știință”. Se poate spune că ea a contribuit decisiv la constituirea lingvisticii ca știință de sine stătătoare. Fenomenul s-a petrecut începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Europa de Vest. A fost un proces în cadrul căruia lingvistica s-a rupt de retorică și filosofie și și-a conturat principiile proprii, precum și metoda de cercetare numită *comparativ-istorică*, rămasă până astăzi fundamentală în studierea fenomenelor de limbă.

Aceasta nu înseamnă că nu s-a făcut etimologie și înainte doar că, lipsită de o orientare specifică, ea a rămas în zona improvizației și a fanteziei. Lucrările de istorie a etimologiei amintesc numeroase propuneri de acest fel, cu circulație destul de mare în antichitatea romană. Cuvântul *uolpes* „vulpe” era explicat ca fiind format, prin trunchiere, din cuvintele *uolat pedibus*, însemnând „zboară cu picioarele”, luându-se în considerare viteza și abilitatea ei în alergare. Era suficientă asemănarea formală pentru a apărea o etimologie. Astfel, *canis* a fost pus în legătură cu *cano*, din care „împreunare” a rezultat următoarea etimologie pentru cunoscutul patruped: *canis a non canendo*, adică „câine, pentru că nu cântă”. Marele retorician Quintilian a emis teza conform căreia cuvintele se explică prin contrariul lor. În acest, sens *lucus* „luminiș” își „limpezește” sensul prin faptul că „nu e luminos”: *lucus a non lucendo*, ignorându-se faptul că *lucus*,

https://biblioteca-digitala.ro

fiind înrudit cu *lucere* „a lumina”, trebuia definit prin forma afirmativă, nu negativă. Dar atunci „etimologia” își pierdea tot interesul. Atât în Antichitate, cât și în Evul Mediu a circulat metoda despărțirii în silabe, care erau interpretate separat, pe motiv că ele au fost cândva începutul unui cuvânt. „Victima” acestui procedeu a fost, între altele, cuvântul *cadavru*, în latină *cadauer*, care nu putea proveni decât din sintagma *caro data uermibus* „carne dată viermilor”.

Drumul etimologiei de la impresionism și subiectivism spre statutul de știință autentică a început în urma unui eveniment istoric: cucerirea Indiei de către britanici. Această împrejurare a facilitat contactul cu limba sanscrită, prin intermediul *Gramaticii* lui Panini, ce data din secolul al IV-lea î. Hr. Sanscrita era limba *Vedelor*, o colecție de imnuri religioase de prin secolul al XVI-lea î. Hr. *Gramatica* lui Panini, ca și cele, nepăstrate, ale altor șaizeci și patru de predecesori, aveau scopul de a înlesni lectura și interpretarea acelor imnuri sacre. Dacă ne referim la Panini, gramatica lui cuprindea aproape patru mii de reguli, redate în maniera formulelor algebrice. Este meritul lui William Jones (1747-1794) de a fi început studierea sistematică a limbii sanscrite și de a fi constatat numeroase corespondențe fonetice cu limba greacă și latină. Studiile comparative având ca punct de pornire sanscrita au luat un avânt deosebit după înființarea de către același William Jones, în 1786, la Calcutta, a *Societății asiatice.* Nu după mult timp a fost publicată în Europa prima gramatică a limbii sanscrite de către Johan Phillip Wesdin, alias Paulinus a Santo-Bartholomeo, în 1790. În această atmosferă de studii comparative, s-a conturat tot mai mult ideea, enunțată de iezuitul francez Gaston Laurent Coeurdoux, că aceste asemănări nu sunt altceva decât relicte ale unui limbaj primitiv. Un moment important, am spune decisiv, a fost publicarea de către Franz Bopp (1791-1867) a lucrării sale fundamentale, *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen*, în patru volume, între 1833 și 1852, lucrare precedată de o alta, din 1816, la fel de importantă, Über *das Konyugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache.* El este considerat, de altfel, întemeietorul lingvisticii comparate indoeuropene. Denumirea pe care a dat-o el acelei limbi primitive a fost *indisch-europäisch* (*indo-europeană*, ortografiată azi mai mult legat*: indoeuropeană)*, denumire general acceptată astăzi, mai puțin de lingviștii germani care o preferă pe cea propusă de J. von Klaproth, în 1823, *indo-germanică* Franz Bopp a mai redactat și o *Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache*, care a fost tradusă în română și de Mihai Eminescu. Nu poate fi ignorat faptul că, independent de Bopp, danezul Rasmus Rask a elaborat o concepție identică cu a lingvistului german, puțin cunoscută însă în epocă, datorită redactării ei într-o limbă puțin cunoscută, cum este daneza. El considera

https://biblioteca-digitala.ro

că limbile germanice sunt urmașele unei protolimbi din perioada preistorică, situată în sud-estul Europei. În lucrarea Über *die thrakische Sprache,* apărută la Halle, în 1822, face eroarea de a identifică această limbă primară cu limba tracilor, considerată de el a fi acea limbă indoeuropeană primitivă.

Constituirea etimologiei ca știință s-a realizat printr-un proces îndelungat, în decursul căruia au apărut și s-au definit ca atare principiile ei de bază. Nu ne vom putea referi la toate în acest *excurs eseistic* Ne vom opri însă, cum nici nu se poate altfel, la cele întemeietoare și la metodele de care aceste principii sunt intim legate. Metoda care s-a impus de la început a fost, după cum am văzut, cea *comparativ-istorică*. Prin intermediul ei sunt supuse comparației limbi din familia indoeuropeană, iar atmosfera romantică a epocii determină alcătuirea de gramatici istorice și dicționare etimologice. Momentul de vârf al acestei febrile activități îl constituie apariția în spațiul germanic a monumentalei *Deutsche Grammatik* în cinci volume, dintre care doar patru au fost publicate (1819, 1826, 1831, 1837), alcătuite de Jacob Grimm (1787-1867). Lucrarea este de fapt o gramatică comparată a limbilor germanice: germana, olandeza, frisiana, engleza, scandinavica și gotica. De numele lui se leagă conceptul de *lege fonetică*, a cărei acțiune generează modificări ale cuvintelor. El stabilește aici principalele corespondențe consonantice între limbile indoeuropene, valabile și astăzi, și cunoscute ca lege a lui Grimm. Nu după mult timp a apărut dicționarul lui August, Friedrich Pott (1802-1887), *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indigermanischen Sprachen*, publicat între anii 1833 și 1836. Dacă până atunci etimologia însemna stabilirea strictă a etimonului, lingvistul german o extinde la o adevărată istorie a cuvântului. În aceeași perioadă (1836-188), apare *Grammatik der romanischen Sprachen* a lui Friedrich Diez (1794-1876), care e, de fapt, prima gramatică comparată a limbilor neolatine

Următoarea generație de lingviști comparatiști își desfășoară activitatea sub influența teoriei evoluționiste a lui Darwin, ceea ce a întărit ideea dezvoltării naturale, interne a limbilor sau, altfel spus, a dezvoltării limbilor prin ele însele. Această concepție avea in sprijin puternic și în teza, foarte răspândită în epocă, a lui Wilhelm von Humboldt, conform căreia limba este o realitate dinamică, aflată într-un permanent proces inovativ, adică o *energeia*. Acest curent a fost numit *naturalism lingvistic*. Pentru etimologie, orientarea respectivă a însemnat limitarea cercetării strict la stabilirea etimonului, la care s-a ajuns, istoricește, prin acțiunea internă a factorilor lingvistici, mai ales a celor fonetici, ale căror schimbări aveau, cum am văzut, caracter de lege. Exponentul principal al naturalismului lingvistic a fost August Schleicher (1823-1868), al cărui *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Kurzer Abriss einer Laut- und Formenlehre der indogermanischen Ursprache, des Altindischen, Altiranischen, Altgriechischen, Altitalischen, Altkeltischen, Altslavischen, Litauischen und Altdeutschen* (Weimar, 1861) a avut o intensă circulație în mediul universitar al vremii. Ca veritabil comparatist, el și-a propus să reconstituie, pe baza materialului din amintitele limbi, forma limbii indoeuropene primitive. A și scris, de altfel, un basm în indoeuropeană, acțiune încheiată cu un desăvârșit eșec. August Schleicher a elaborat și teoria *arborelui genealogic* (*Stammbaumtheorie*), prin care imagina apariția limbilor indoeuropene moderne pornind de la un trunchi comun, prin ramificare. Această teorie a fost combătută de un elev al său,

https://biblioteca-digitala.ro

Johannes Schmidt (1843-1901), care a asemănat dezvoltarea limbilor dintr-o limbă de bază cu cea a undelor la aruncarea unei pietre în apă. De aici și denumirea *Wellentheorie*, adică *teoria valurilor.*

Cu *neogramaticii (Junggrammatiker)*, etimologia a fost și mai mult restrânsă la factorii interni ai limbii, mai cu seamă că ei au stabilit numeroase regularități ale schimbărilor fonetice, pe care le explicau prin fenomene psihologice. Unde faptele fonetice erau irelevante, intervenea explicația prin acțiunea analogiei. Psihologismul era un curent dominant în epocă și el a fost ilustrat prin monumentala lucrare a lui Wilhelm Wundt, *Völkerpsychologie*, apărută în zece volume între 1900-1920. Tezele neogramaticilor au fost expuse de Karl Brugmann (1849-1919) și Hermann Osthoff în *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1878. Acestui curent i-a aparținut și Hermann Paul (1846-1921), a cărui concepție lingvistică l-a influențat profund pe lingvistul ieșean A. Philippide.

Principalul adversar al neogramaticilor a fost romanistul Hugo Schuchardt, autor al unei opere devenită clasică, *Vokalismus des Vulgärlateins*. El este convins că sensul este esența cuvântului, nu sunetele care îl materializează. Ca atare, el extinde analiza etimologică dincolo de corespondența sunetelor, transformând-o într-o adevărată istorie a cuvântului. A atras, în acest sens, atenția asupra importanței metodei „cuvinte și lucruri" elaborate de Rudolf Meringer. Puternic influențat de teoria lui Schuhardt a fost Bogdan Petriceicu Hasdeu, care-l numea, de altfel, pe lingvistul german „prietenul meu". Relația dintre cei doi devine relevantă atunci când pe foaia de titlu a tomului I din *Cuvente den bătrîni* apare specificația: *Cu observațiuni filologice de Hugo Schuchardt* (cf. ediția îngrijită de G. Mihăilă, Editura Didactică și Pedagogică, 1983).

Dar cel care, prin cercetările sale de *geografie lingvistică*, a dovedit lipsa de valabilitate a tezei neogramaticilor privind evoluția mecanică în limbă prin corespondența schimbărilor fonetice a fost francezul Jules Gilliéron (1854-1926). El a dovedit, prin numeroase exemple, cum etimologia populară a acționat în toate idiomurile și în toate fazele lor de dezvoltare reușind să salveze numeroase cuvinte de la pieire ca efect al acțiunii legilor fonetice.

Cu școala sociologică franceză, întemeiată de marele lingvist Antoine Meillet (1866-1936), etimologia a fost adusă, în general, la ceea ce este și astăzi: un coactor alături de istorie în descoperirea și descifrarea vieții intime a umanității. Reprezentanții acestei școli, între care trebuie să-i amintim pe românii Th. Simenschy și G. Ivănescu, se declară antipsihologiști și adepți ai acțiunii factorilor sociali specifici ca factori ai modificărilor în limbă, pe lângă schimbările fonetice și analogice. Ei studiază limba în interdependență cu societatea, admițând, totodată, că metoda comparativ-istorică își păstrează importanța, mai ales în cercetările diacronice.

Această schiță a istoriei etimologiei ar trebui să cuprindă și alte inițiative și propuneri de îmbunătățire, cum sunt cele legate de structuralism și funcționalism sau de generativism, ori simple inițiative personale ale unor mari lingviști, precum Karl Vossler și Leo Spitzer, exponenți ai școlii idealiste, Walter von Wartburg, Wilhelm Meyer-Lübke, autorul importantului *Romanisches etymologisches Wörterbuch* (REW), Yakov Malkiel, dar principiile fundamentale și mecanismele intime ale metodei comparativ-istorice au

https://biblioteca-digitala.ro

cunoscut, după părerea noastră, și nu numai, în acest moment sociologic, o evidentă stabilitate.

Lingvistica de tip comparativ-istorică s-a constituit de la început ca un partener al istoriei, fapt care a facilitat apariția lingvisticii indoeuropene. Mergând pe firul istoriei, primele generații de comparatiști și-au îndreptat eforturile spre reconstruirea limbii indoeuropene primitive. Faptele luate în considerare au fost de natură strict lingvistică, pornindu-se de la datele, mai ales de natură fonetică, oferite de limbile din grupul indoeuropean. Pentru noțiunea „frate", de pildă, au fost supuse comparației sanscritul *bhrāta,* vechiul slav *bratŭ,* vechiul irlandez *brathir,* goticul *broþar*, latinescul *frater* și grecescul *fratér*, din care a rezultat forma primară **bhrăte(r)*. Comparațiile de acest fel au dus și la identificarea unor corespondențe fonetice. Astfel, analizându-se formele pentru noțiunea verbală „duc, port", *bhārami*, din sanscită, *féro*, din greacă, *ferro*, din latină, *berǫ,* din slava veche și *baíran,* din gotică, s-a ajuns la radicalul **bher-*, dar și la următoarea corespondență fonetică: lui *bh* din sanscrită îi corespunde *b* în vechea slavă și în gotică, și *f* în greacă și latină. Comparativismul indoeuropean și-a atins apogeul prin opera lui Antoine Meillet, în special prin *Introduction* à *l'étude comparative des langues indo-européennes* (1903) și prin *Les dialectes indoeuropéenns* (1908). Pentru lingvistica românească prezintă o importanță fundamentală lucrarea lingviștilor ieșeni Th. Simenschy și Gh. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene,* Editura Didactică și Pedagogică, 1981.

În același timp cu comparativismul indoeuropean a apărut și comparația din interiorul unor familii omogene de limbi, precum cele germanice, romanice sau slave, din care a derivat metoda reconstrucției interne, restrânse la o singură limbă. Această metodă inductivă, foarte răspândită la un moment dat și aplicată în continuare, urmărește a reface cuvinte ori forme gramaticale neatestate documentar, dar posibile, pe baza datelor istorice. De obicei, aceste reconstrucții sunt marcate în dicționare prin asterisc [*]. Am evocat în „Philologica Banatica", nr. 1/2018, p. 123-124, cazul cuvântului *desculț*, al cărui etimon era indicat în DEX ca provenind din neatestatul latinesc **disculcius* (= disculceatus). În 1958, Dna Maria Iliescu publică o notă în SCL, nr. 3, p. 411 prin care relevă faptul că exact în forma din DEX cuvântul apare în *Lex Salica*. Din păcate, etimonul lui *desculț* apare și în DEX[2] tot cu asterisc!. Un caz parțial asemănător îl reprezintă *lăcustă*, pentru care în latină exista forma *locusta*, ce nu-l putea explica însă pe rom. *lăcustă*. Pentru el s-a reconstituit forma latinească **lacusta*. Ulterior această formă a fost descoperită într-un manuscris al lui Plautus. Și exemplele se pot înmulți. În asemenea situații, când nu se depășește limba de proveniență, avem a face cu *etimologia directă*. Dacă se depășește această limită, intrăm în domeniul *etimologiei indirecte*, mult utilizată de indoeuropeniști.

În alte situații, parteneriatul cu istoria este mai vizibil. Un exemplu, aproape clasic, este latinescul *salaria* (ajuns în românește sub forma *salariu*) care a fost derivat din cuvântul care desemna „sarea", anume *sal, salis*, pe baza informației istorice că soldații romani primeau un tain de sare, produs extrem de rar în Peninsulă, sau chiar o sumă de bani pentru procurarea acestui produs, drept răsplată pentru activitatea lor militară. De asemenea, pentru cuvântul românesc *sat,* etimologia din lat. *fossatum* (derivat din *fossa* „șanț"), care însemna „înconjurat cu șanț" a fost facilitată de informațiile istorice despre

https://biblioteca-digitala.ro

așezările din vechime ce erau înconjurate cu șanțuri de apărare. Ceva asemănător s-a întâmplat și cu *pământ* și *pădure*. Astfel, evoluția semantică de la *pavimentum*, cu sensul „podea”, la *pământ* din română, a fost explicată prin rusticizarea vieții și a limbii latine în Dacia după retragerea aureliană. O evoluție semantică la fel de extinsă s-a produs și în cazul lui *pădure*, explicat prin latinescul *paludem*, care însemna „mlaștină, baltă”. (De fapt, etimonul corect este *padulem*, formă rezultată în urma unei metateze). Etimologia, explicată prin modalitățile de viață ale românilor, a fost pusă la îndoială, până ce datele acumulate între timp au arătat că și în alte limbi europene s-a produs saltul semantic de la „mlaștină, baltă” la cel de „pădure”. Interesantă este și istoria lui *solz*, explicat prin lat. *solidus* „solid”. Nu toți specialiștii au acceptat această etimologie. Unul dintre ei, August Scriban, l-a considerat mai îndreptățit pe vechiul slav *slozŭ* „mucozitate”. G. Ivănescu, preluând o propunere a lingvistului ceh Jan Urban Jarník, îl ia în considerare tot pe lat. *solidus*, denumire dată monedei de aur în circulație din perioada lui Constantin cel Mare. Asemănarea dintre solzii peștilor și forma acestei monede a produs un transfer metaforic: *solzii de aur* erau deci construcțiile cornoase ale peștilor. Transferul semantic s-a putut produce începând cu secolul al VII-lea, când monedele de aur bizantine s-au rărit, iar sensul propriu a fost uitat. În plus, începând cu secolul al X-lea, în română a intrat un nou termen pentru moneda de aur, anume *perper*, de proveniență mediogreacă. Fenomenul a făcut ca vechiul cuvânt pentru „solz”, *scama* (< lat. *squama*), să-și piardă sensul originar și să-l dobândească pe cel actual. Un alt exemplu elocvent îl reprezintă lat. *conventum* care, în trecerea la românul *cuvânt*, și-a schimbat și sensul. În latină, conventum avea sensul de „adunare”. În mod periodic, mai exact, o dată pe an, avea loc un *conventus (juridici)* cu magistrații unei provincii, ce dura până la 30 de zile. După părăsirea Daciei și odată cu rusticizarea vieții sociale, aceste adunări au trecut la obștiile sătești, care ofereau un bun prilej pentru a vorbi în public. În acest fel, dacorománescul *cuvânt* a ajuns să însemne „discurs”, „conversație”. În biserică se vorbea și se vorbește de *Cuvântul* Domnului Isus Hristos sau al apostolilor. Unui vorbitor i se dă *cuvântul*, iar condamnatului la moarte i se oferă „ultimul *cuvânt*”. Exemplele se pot înmulți și aici, mai ales pentru domeniul pastoral și al numelor de plante. Este bine cunoscută, de exemplu, evoluția lat. *Sanatoria* de la *sănătoare* la *sunătoare* prin apropiere eronată de verbul *a suna*. Poate că cel mai elocvent exemplu al acestei colaborări a fost, mai aproape de noi și mai puțin cunoscut, descoperirea limbii *hitite*. Istoricii documentaseră existența Imperiului hitit, dar scrierea acestei populații rămânea neelucidată. Revine lui William Wright prioritatea în descoperirea, la 1872, a „pietrelor de la Hama”, ajunse, sub formă de copii din ghips, la British Museum, și devenind astfel accesibile studierii de către învățații europeni. Este vorba de tăblițe cu scriere hitită în hieroglife și în scriere cuneiformă. Descifrarea lor a relevat faptul că hitiții vorbeau o limbă indoeuropeană. Din scrierile rămase de la ei a fost scos în evidență un document de pe la 1650 î. Hr. datorat regelui Hattușili I și considerat ca primul monument indoeuropean care poate fi considerat *literar*. A fost păstrat în două variante: în hitita veche și în traducere babiloniană. Un alt rege, Arnuwanda al IV-lea a lăsat o scriere inspirată din luptele cu asirienii: *Crimele lui Maduttava*. Informații extrem de utile au găsit istoricii într-o serie de *Anale* și *Rugăciuni pentru îndepărtarea ciumei*, datorate lui Mursili al II-lea. Imperiul hitit s-a destrămat încetul cu încetul în urma

https://biblioteca-digitala.ro

deselor lupte, în special cu „popoarele mării”, ultima cetate, Karkemiș căzând la 717 î. Hr.În cele din urmă hitiții au devenit semiți și au început să vorbească limba arameilor semitici. Istoricii au putut, așadar, extrage, din aceste texte și din altele, informații despre organizarea politico-militară a acestui popor indoeuropean, dar și despre îndeletnicirile lui de bază, care pare a fi fost agricultura.

Lingvistica, dar mai ales fonetica istorică, o componentă esențială a studiilor de etimologie, a intervenit și în problema formării limbii și a poporului român. Se știe căo seamă de istorici și lingviști au susținut teza formării celor două entități românești numai în urma contactului simbiotic cu slavii. Dintre istorici îl amintim pe Nicolae Iorga, cu a sa *Geschichte des rumānischen Volkes*, I, Gotha,1905 și, în traducere românească, *Istoria poporului românesc*, I, București, 1922, iar dintre lingviști pe Ion Bogdan, Însemnătatea studiilor slave pentru români, București, 1894, și Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 237-287. Cercetări aprofundate, datorate atât slaviștilor, cât și romaniștilor, în special români, au arătat că o serie de transformări fonetice s-au realizat în limba slavă înainte de migrarea slavilor în bazinul dunărean, de prin secolul al VII-lea. Aceste transformări erau comune limbilor slave de sud-est, iar triburile slave prezentau o unitate din punct de vedere lingvistic. Unitate lingvistică dispare însă începând cu secolul al VII-lea și diversificarea durează până prin secolul al IX-lea, când se produce separarea grupului sudic de cel estic. S-a constatat că limba română nu conține aspecte anterioare separării lingvistice a grupului slav de sud. Este o constatare importantă, pentru că de ea trebuie să se țină seama când se vorbește de influența slavă. S-a demonstrat, din această perspectivă, că o eventuală existență a împrumuturilor slave anterioare secolelor al VIII-lea și al IX-lea nu poate fi probată cu *argumente lingvistice*. Un exemplu în acest sens este constatarea lingvistului bulgar Vladimir Georgiev după care graiurile slave n-au avut, până prin secolele al VIII-lea și al IX-lea, vocala *o*, care s-a dezvoltat ulterior perioadei amintite, dintr-un *a* scurt (ă), fenomen identificat în preajma apariției textelor paleoslave. Problema a fost reluată, cu argumente suplimentare, de lingvistul clujean I. Pătruț, care a ajuns la o concluzie fără echivoc, astăzi general acceptată: „Cuvintele de origine slavă au început să intre în limba română după apariția (cca secolul al IX-lea) lui *o* în graiurile slave” (cf. *Studii de limba română și slavistică*, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 244). Mai mult decât atât, lingviști precum Sextil Pușcariu și A. Philippide au arătat că până la influența paleoslavă, latina din Peninsula Balcanică suferise atât de multe și profunde transformări fonetice și morfologice, dar și lexicale, încât nu se mai poate admite că româna nu era deja constituită la contactul cu slavii.

Nu putem finaliza această secțiune fără a aminti eforturile filologice și etimologice de a demonstra anumite falsuri istorice, dintre care cel mai cunoscut este *Cronica lui Huru* sau *Izvodul lui Clănău*. A fost nevoie de un efort conjugat intens al istoricilor și filologilor să dovedească falsitatea scrierii. Ne-am referit pe larg la această aventură „patriotică” în articolul *Falsuri „patriotice”* din ”Paralela 45” pe luna aprilie 2019.

Sunt situații, pe de altă parte, nu puține, când datele istorice impun revizuirea unor etimologii. Este cazul cuvântului *oraș*, prezentat în dicționarele noastre ca fiind un împrumut din maghiară, anume *váras* „oraș”, dar care prezintă o mare dificultate fonetică: din segmentul *va-* nu se poate explica *o-* din românescul *oraș*. Pornind de la această

https://biblioteca-digitala.ro

dificultate și aducând în discuție fapte de istorie socio-culturală, cu cronologiile implicite, Laurențiu Nistorescu, în două articole publicate în „Philologica Banatica", nr. 2/2011 și nr. 1/2012, propune un alt etimon, atestat documentar, *chora*, un termen administrativ romano-elenistic, împrumutat în vocabularul populației „de sinteză traco-daco-romană". Procesul de adaptare, care presupune și o derivare cu prefixul *-aș,* nu violentează nici semantica, nici fonetica derivatului.

Vom încheia expunerea problemelor celor mai semnificative, în opinia noastră, ale relațiilor dintre etimologie și istorie cu observația elocventă a unuia dintre cei mai importanți etimologiști din lingvistica românească actuală, Marius Sala, plecat de curând dintre noi: „Criteriul istorico-social nu poate fi ignorat. Nu se poate face etimologie fără să se cunoască istoria populației a cărei limbă o analizăm: istoria politică [...], istoria culturală [...], istoria socială și a mentalităților și nu în ultimul rând, istoria dezvoltării economice. Evident că aceste date importante nu pot lua locul criteriilor lingvistice, care sunt decisive" (*Introducere în etimologia limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 31-32).

Bibliografie minimală

(cu excepția unor lucrări amintite în text)

Constantin Frâncu, *Evoluția reflecțiilor privind limbajul din Antichitate până la Saussure*, Casa Editorială „Demiurg", Iași, 2005.

Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

Introducere în lingvistică. Elaborată de un colectiv condus de acad. prof. Al. Graur. Ediția a III-a revizuită și adăugită, Editura Științifică, București, 1972.

G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ediția a II-a, Editura Junimea, Iași, 2000.

Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Editura Polirom, Iași, 2005.

I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Editura Dacia, Cluj, 1974.

Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999.

Th. Simenschy, Gh. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981.

https://biblioteca-digitala.ro